

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

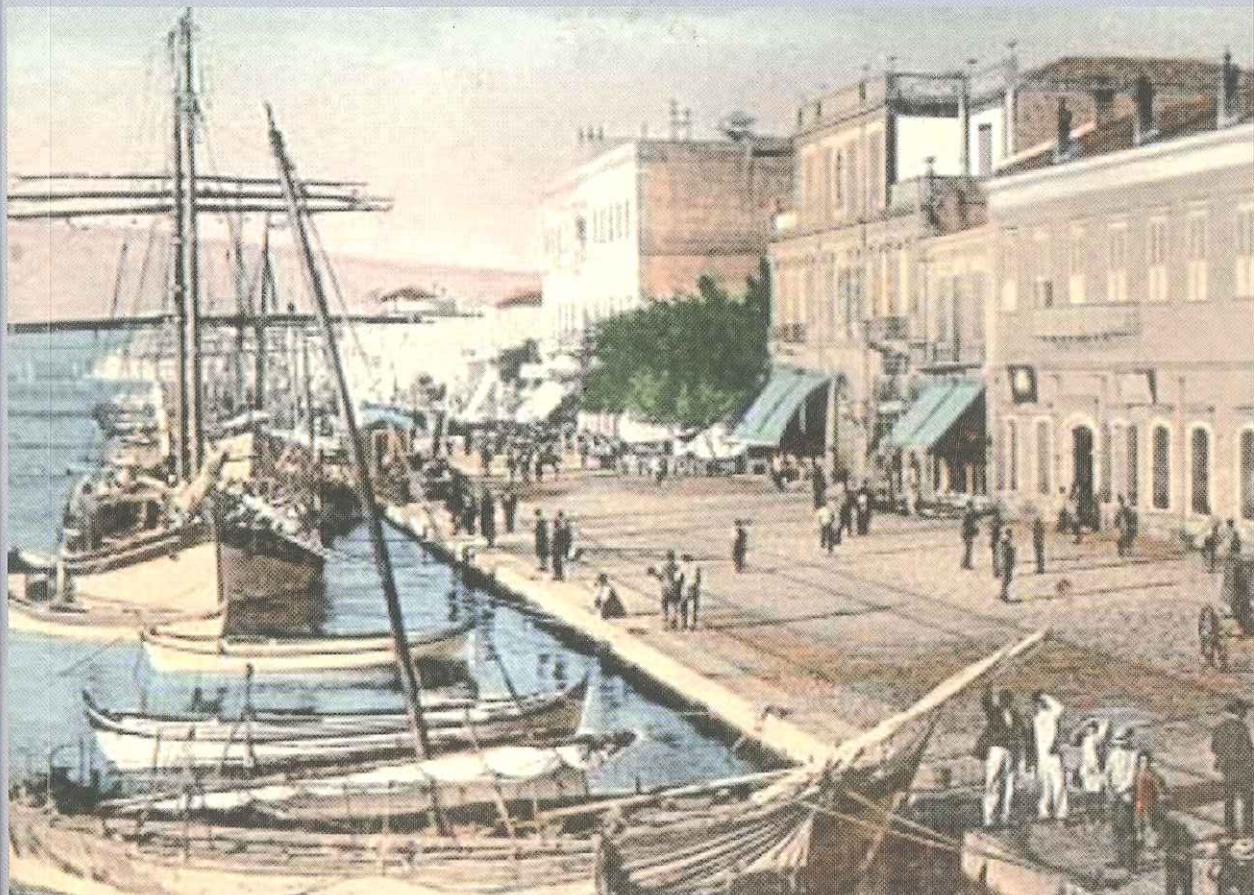
ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ - 32

Σμύρνη: Η ανάπτυξη μιας μητρόπολης της Ανατολικής Μεσογείου (17ος αι. - 1922)

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
Υμηττός, 20-23 Σεπτεμβρίου 2012

ΦΙΛΟΠΡΟΔΟΣ
ΟΜΙΛΟΣ
ΥΜΗΤΤΟΥ

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

ΑΘΗΝΑ 2016

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ - 32

Σμόρνη: Η ανάπτυξη μιας μητρόπολης της Ανατολικής Μεσογείου (17ος αι. - 1922)

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
Υμηττός, 20-23 Σεπτεμβρίου 2012

ΦΙΛΟΠΡΟΔΟΣ
ΟΜΙΛΟΣ
ΥΜΗΤΤΟΥ

Επιμέλεια:

Ιωάννης Καραχρήστος - Παρασκευάς Ποτηρόπουλος

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

ΑΘΗΝΑ 2016

Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου*

Το θέατρο στην ελληνόφωνη εκπαίδευση της Σμύρνης και η παιδαγωγός Σαφφώ Λεοντιάς

Η παρουσία και η σημασία της ελληνικής εκπαίδευσης στη Σμύρνη έχει αποτελέσει αντικείμενο εμπειριστατωμένης μελέτης παλαιότερων¹ και νεότερων μελετητών², οι οποίοι με τα πορίσματα των ερευνών τους έχουν συνθέσει το πανόραμα της δράσης τόσο του εκπαιδευτικού προσωπικού, όσο και των αποφοίτων των ποικίλων ιδρυμάτων στοιχειώδους και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (αρρεναγωγείων και παρθηναγωγείων, δημόσιων και ιδιωτικών), καθώς και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, όπως ήταν το Διδασκαλείο της Ευαγγελικής Σχολής (το μόνο διδασκαλείο αρρένων στη Μικρά Ασία) και τα δύο διδασκαλεία θηλέων, το Κεντρικό Παρθηναγωγείο Σμύρνης και το Ομήρειο Παρθηναγωγείο Σμύρνης, που ήταν επιφορτισμένα με την προετοιμασία δασκάλων και δασκαλισσών για τη στελέχωση των εκεί ελληνικών σχολείων.

Η παρούσα εισήγηση εξετάζει την εμφάνιση του θεάτρου στην ελληνική εκπαίδευση της Σμύρνης από τον 19ο αιώνα μέχρι το 1922, τόσο όσον αφορά στη σκηνική σχολική δραστηριότητα, όσο και στη σχετική δραματουργική παραγωγή και επικεντρώνεται στο δεύτερο μέρος της στην παιδαγωγό Σαφφώ Λεοντιάδα και στη συμβολή της στο θέατρο και στην εκπαίδευση.

Η παλαιότερη μνεία θεατρικής δραστηριότητας στον χώρο της εκπαίδευσης στα παράλια της Μ. Ασίας εντοπίζεται στην Ελληνική Σχολή των Κυδωνιών κατά την προεπαναστατική περίοδο και συνδέεται με το κίνημα του νεοελληνικού διαφωτισμού στα πλαίσια του οποίου, το θέατρο καλείται να υπηρετήσει τα ζητούμενα της εποχής: υπόμνηση της αρχαίας δόξας, σύνδεση με την προγενέστερη πατρώα κληρονομιά, με στόχο την αφύπνιση της εθνικής συνείδησης και την προετοιμασία

* Καθηγήτρια Τμήματος Θεατρικών Σπουδών, Φιλοσοφική Σχολή, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

1. Βλ. ενδεικτικά Βέης, Ν. (1938), *Συμβολή εις τα σχολικά πράγματα της Σμύρνης*, Αθήνα: Τυπ. Μυριτίδη, ανάτυπο από τα *Μικρασιατικά Χρονικά*, 1, 193-237 και Σολομωνίδης, Χ. (1962), *Η παιδεία στη Σμύρνη*, Αθήνα: Μαυρίδης.
2. Βλ. ενδεικτικά Σολδάτος, Χ. (1989-1991), *Η εκπαιδευτική και πνευματική κίνηση του Ελληνισμού της Μ. Ασίας: 1800-1922*, 3 τόμοι, Αθήνα και Αντωνίου, Δ. (2008), *Η εκπαίδευση στη Δυτική Μικρά Ασία, περιοχή ελληνικής διοικήσεως Σμύρνης: 1919-1922*, Αθήνα: Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων. Βλ. επίσης πρακτικά συνεδρίων και αφιερωματικούς τόμους για τη Σμύρνη, ενδεικτικά: Σαπουντζίκης, Χ., Λυκούδης, Μ. (επιμ.) (2005), *Παιδεία – Εκπαίδευση στις αλησμόνητες πατρίδες της Ανατολής: Ο ελληνισμός της Μικράς Ασίας από την αρχαιότητα μέχρι τη Μεγάλη Έξοδο. Πρακτικά 2ου Συμποσίου, Νέα Ιωνία 25-27 Νοεμ. 2005*, Νέα Ιωνία: Δήμος Νέας Ιωνίας, Κέντρο Σπουδής και Ανάδειξης Μικρασιατικού Πολιτισμού.

της εθνεγερσίας³. Το 1817 μαθητές της Σχολής υπό την καθοδήγηση του φωτισμένου φιλόλογου και κληρικού Κωνσταντίνου Οικονόμου του εξ Οικονόμων, καθηγητή τότε της Ελληνικής Σχολής των Κυδωνιών, παίζουν την *Εκάβη* του Ευριπίδη και τον *Φιλοκτήτη* του Σοφοκλή, *κεκλεισμένων των θυρών*⁴ για να μη λάβουν γνώση οι Τούρκοι, γεγονός που δεν αποφεύχθηκε στην προετοιμαζόμενη παράσταση των *Περσών*, η οποία τελικά μετά την παρέμβαση των Τούρκων δεν πραγματοποιήθηκε⁵. Ο εμπνευστής των παραστάσεων αυτών, λάτρης του θεάτρου, είχε μεταφράσει στα καθ' ημάς τον *Φιλάργυρο* του Μολιέρου (Βιέννη 1816) σε ρέουσα δημοτική γλώσσα, συνοδεύοντας την έκδοση του έργου με έναν εκτενή πρόλογο, που αποτελεί την πρώτη θεωρητική πραγματεία για την κωμωδία⁶ στη νεότερη Ελλάδα. Την εποχή που ήταν σχολάρχης στη Σμύρνη είχε επίσης μεταφράσει στα νεοελληνικά, για τις ανάγκες των μαθητικών παραστάσεων που διοργάνωνε στη σχολή του, τραγωδίες του Σοφοκλή, οι οποίες δυστυχώς κήκαν το 1818 στην πυρκαγιά της Σμύρ-

3. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, Χ. (2001), Το θέατρο στο σχολείο: Σύντομη ιστορική αναδρομή, στο Δεμερτζή, Β. (επιμ.), *Θέατρο στο σχολείο: Πρακτικά Ημερίδας*, Αργάλεο, 23 Φεβρουαρίου 2000, Αθήνα: Γ' Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Αθήνας, Τμήμα Πολιτιστικών Θεμάτων, 25.
4. Firmin-Didot, A. (1826), *Notes d'un voyage fait dans le Levant en 1816-1817*, Paris: Typographie de Firmin Didot, 387 και Οικονόμος, Κωνσταντίνος ο εξ Οικονόμων (1871), *Τα σωζόμενα φιλόλογικά συγγράμματα* εκδίδοντος Σοφοκλέους Κ. του εξ Οικονόμων, Αθήνησι, τόμ. Α', λδ'-λστ'. Βλ. επίσης Δοανίδου, Σ. (1946-1947), *Η Σχολή των Κυδωνιών*, *Παιδεία*, 1, 274, Σπάθης, Δ. (1986), *Ο Διαφωτισμός και το νεοελληνικό θέατρο: Επτά μελέτες*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 49, Πούγχερ, Β. (1992), *Το θέατρο στην Ελλάδα: Μορφολογικές επισημάνσεις*, Αθήνα: Παϊριδής, 294, Σταματοπούλου-Βασιλάκου, Χ. (2006), *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή: Κωνσταντινούπολη – Σμύρνη: Οκτώ μελετήματα*, Αθήνα: Πολύτροπον, 40 και Puchner, W. (2012), *Hellenophones Theater im Osmanischen Reich (1600-1923): Zur Geschichte und Geographie einer geduldeten Tätigkeit*, Berlin/Wien: LIT Verlag, 69.
5. Η παράσταση των *Περσών* απαγορεύτηκε λόγω των υπαινιγμών προς την πρόσφατη ιστορία απογοητεύοντας τον εμπνευστή της, Οικονόμος, Κωνσταντίνος ο εξ Οικονόμων, ό.π. και Σταματοπούλου – Βασιλάκου, ό.π., 40-41. Πρόσκαϊρα όμως. Το 1820, λίγους μήνες πριν από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης, ο Κωνσταντίνος Οικονόμος, καλεσμένος στην κατοικία του πρώην μεγάλου ποστέλνικου Δημ. Μάνου στα Θεραπεία, συντονίζει την απαγγελία των *Περσών* με ένα μαθητή του από την Ελληνική Σχολή των Κυδωνιών, μπροστά σε επιφανείς Φαναριώτες, σε μία βραδιά συγκινησιακά φορτισμένη, Comte de Marcellus (1859), *Une lecture à Constantinople en 1820*, Paris, 57 κ.εξ., Comte de Marcellus (1861), *Les Grecs anciens et les Grecs modernes*, Paris, 227-230, Οικονόμος, ό.π., Σιμόπουλος, Κ. (1979), *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα: 1810-1821*, τόμ. Γ', Αθήνα: Ερμής, 420, Σταματοπούλου-Βασιλάκου, Χ. (1994), *Το ελληνικό θέατρο στην Κωνσταντινούπολη το 19ο αιώνα*, τόμ. Α', Αθήνα: Νέος Κύκλος Κωνσταντινουπολιτών, 121, Πούγχερ, Β. (1995), *Ανιχνεύοντας τη θεατρική παράδοση*, Αθήνα: Οδυσσεύς, 309, Πούγχερ, Β. (1995), *Δραματουργικές αναζητήσεις: Πέντε μελετήματα*, Αθήνα: Καστανιώτης, 272-273, Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, ό.π., 42. Βλ. επίσης σχετικά την πλέον πρόσφατη μελέτη της Van Steen, G. (2010), *Liberating Hellenism from the Ottoman Empire: Conte de Marcellus and the last of the Classics*, New York: Palgrave Macmillan, την εισήγηση Πολίτης, Α. (2010), Η δημόσια ανάγνωση των *Περσών* σε φαναριώτικο αρχοντικό τον Οκτώβρη του 1820 και η αφήγησή της από τον Marcellus το 1859, στο *Πρακτικά του Γ' Πανελληνίου Θεατρολογικού Συνεδρίου «Παράδοση και εκσυγχρονισμός στο νεοελληνικό θέατρο: Από τις απαρχές ως τη μεταπολεμική εποχή»*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 383-399 και Puchner, *Hellenophones Theater*, ό.π., 70.
6. Πούγχερ, Β. (2000), *Δραματουργικές και θεατρολογικές θεωρίες στην προεπαναστατική Ελλάδα: 1815-1818 στο του ιδίου (επιμ.), Είδωλα και ομοιώματα: Πέντε θεατρολογικά μελετήματα*, Αθήνα: Νεφέλη, 69-105.

νης⁷, ενώ στο έργο του *Γραμματικά*⁸ χαρακτηρίζει το θέατρο ως το «δημόσιον σχολείον της ημερότητας και της φιλανθρωπίας»⁹.

Τη μετεπεναστατική περίοδο η εμφάνιση του θεάτρου στην ελληνική εκπαίδευση της Σμύρνης παρακολουθεί τη γενικότερη κοινωνική, πολιτική και οικονομική ανασυγκρότηση της ελληνικής κοινότητας, συνδεόμενη κάθε φορά με φωτισμένες προσωπικότητες που υπηρέτησαν τον χώρο της εκπαίδευσης και οι οποίες με το έργο και τη δράση τους συνέβαλαν στην προώθησή του.

Στον τομέα αυτό κυρίαρχη αναδεικνύεται η αναβίωση του αρχαίου δράματος¹⁰, τόσο όσον αφορά στη σκηνική πράξη, όσο και στη δραματουργική παραγωγή, πρωτότυπη (συγγραφή θεατρικών έργων με αρχαία θέματα) και μεταφραστική (μεταφράσεις στη νεοελληνική έργων των αρχαίων Ελλήνων δραματουργών). Το αρχαίο δράμα εντασσόμενο στο μάθημα των αρχαίων ελληνικών αποτελούσε μέρος του σχολικού προγράμματος¹¹, η διδασκαλία του οποίου εθεωρείτο, όπως και τα κείμενα της υπόλοιπης αρχαίας ελληνικής γραμματείας, μείζονος σημασίας για τη διαπαιδαγώγηση των ελληνοπαίδων. Συντελούσε στη γνώση του πολιτισμού της αρχαίας Ελλάδας, εφόδιο απαραίτητο για την κατανόηση του νεώτερου εθνικού βίου, στην εκμάθηση της προγονικής γλώσσας, αλλά πέραν των ανωτέρω, προσέφερε πολλαπλή ψυχική ωφέλεια για τη διαμόρφωση ηθικών χαρακτήρων με τη διδαχή πανανθρώπινων αξιών και τη διέγερση ευγενών αισθημάτων¹².

7. Σιατόπουλος, Δ. (1984), *Το θέατρο της Ρωμοσύνης*, Αθήνα: Φυλιπότης, 176.
8. Οικονόμος, Κ. (1817), *Γραμματικά ή Εγκυκλίον παιδευμάτων βιβλία*, Βιέννη. Ανάλυση του έργου βλ. Ταμπάκη, Α. (2005), Νεωτερικότητα και ανάπτυξη των λογοτεχνικών και δραματουργικών κανόνων: *Η Ποιητική (Γραμματικά)* του Κωνσταντίνου Οικονόμου, *Παράβασις*, 6, 353-365.
9. Οικονόμος, ό.π., τόμ. Α', κβ'.
10. Περισσότερα για το αρχαίο θέατρο στη Σμύρνη βλ. Stamatoropoulou-Vasilakou, Ch. (2010), *La reception du théâtre grec antique dans le basin oriental de la Méditerranée au cours du XIXe siècle et au début du XXe: Le cas de Smyrne et d' Alexandrie*, στο Tabaki, A. and Puchner, W. (eds), *First International Conference «Theatre and Theatre Studies in the 21st century/Premier Congrès International «Théâtre et Études Théâtrales au seuil du XXI ème siècle»*: Athens, 28 Sept – 1 Oct 2005: *Proceedings*, Athens: Ergo, 405-412.
11. Σχετικά με τη διδασκαλία έργων της αρχαίας ελληνικής δραματουργίας στην εκπαίδευση βλ. Γληνός, Δ. (1906-1907), Τα ελληνικά εν τη μέση εκπαίδευσει, *Επετηρίς του Ελληνογερμανικού Λυκείου Σμύρνης*, έτος Α', 6-21, Παπαγιαννίδης, Β. (1908-1909), Περί αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, *Επετηρίς του Ελληνογερμανικού Λυκείου Σμύρνης*, έτος Γ', 55-63, Πρακτικά Συνεδριών: Συνεδρίασις Στ' (1908-1909), *Επετηρίς του Ελληνογερμανικού Λυκείου Σμύρνης*, έτος Γ'', 102-103 όπου καθορίζονται θέματα για διατριβές μεταξύ άλλων σύγκριση της *Ιφιγένειας εν Ταύροις* του Ευριπίδη με το ομότιτλο έργο του Γκαίτε, βλ. επίσης Πρακτικά Συνεδριών: Συνεδρία ΙΗ' (1909-1910), *Επετηρίς του Ελληνογερμανικού Λυκείου Σμύρνης*, έτος Δ', ό.π., 118-119, Πρακτικά Συνεδριών (1910-1911), ό.π., έτος Ε', 143-157, Πρακτικά Συνεδριών (1911-1912), έτος Στ', 116-117, όπου καθορίζεται η διδακτέα ύλη για το επόμενο έτος, στην οποία συμπεριλαμβάνονται ο Ευριπίδης και ο Σοφοκλής, Η κατά το σχολικόν έτος 1912-1913 διδαχθείσα ύλη (1912-1913), *Επετηρίς του Ελληνογερμανικού Λυκείου Σμύρνης*, έτος Ε', 155-164, όπου στο πρόγραμμα διδασκαλίας συμπεριλαμβάνονται η *Ιφιγένεια εν Ταύροις* του Ευριπίδη και ο *Φιλοκτήτης* του Σοφοκλή.
12. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, Χ. (2000), Το αρχαίο ελληνικό δράμα στις ελληνικές παροικίες: Το παράδειγμα της Κωνσταντινούπολης στο 19ο αιώνα, *Παράβασις*, 3, 198. Βλ. επίσης Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, ό.π., 51.

Ανάμεσα στη σκηνική πράξη και τη συγγραφική δημιουργία, προηγήθηκε χρονικά η δεύτερη, απόρροια προσωπικού μόχθου μεμονωμένων λογίων διδασκάλων που ανέλαβαν τη σχετική πρωτοβουλία. Αντίθετα, η σχολική παράσταση ως συλλογική δημιουργία ήταν πάντα δυσκολότερη, απαιτώντας ένα βαθμό ωρίμανσης των μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας που επιτεύχθηκε με τον χρόνο, αν και πίσω από τη διοργάνωση σχολικών παραστάσεων πάντα υποκρύπτεται ένας ρηξικέλευθος εκπαιδευτικός, που αναλαμβάνει την υλοποίηση του όλου εγχειρήματος, ανεξάρτητα εάν αυτός μνημονεύεται, ή όχι, από τις πηγές.

Στον τομέα της πρωτότυπης δραματουργίας, η πρώτη σχετική μνεία τοποθετείται στα 1833 με τη δημοσίευση της «αρχαιοθέμης» τραγωδίας *Ο θάνατος του Έκτορος*¹³ του Αργύριου Καραβά (1805-1878), χιώτη λογίου ο οποίος, στις αρχές της δεκαετίας του 1830 εγκαθίσταται στη Σμύρνη, όπου εργάζεται ως καθηγητής και δημοσιογράφος μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1840. Στο έργο αυτό, που με κάποιες αλλαγές θα τυπώσει πάλι στη Σμύρνη το 1847, το 1849 και το 1857 με τίτλο *Η εκδίκηση του Αχιλλέως*, ο συγγραφέας, εμπνεόμενος από την Ιλιάδα, πραγματεύεται την εκδίκηση του Αχιλλέα για τον θάνατο του αδελφικού του φίλου Πατρόκλου. Πρόκειται για έμμετρη τραγωδία που τηρεί την κλασικίζουσα συνταγή της εποχής, χωριζόμενη σε πέντε πράξεις, χωρίς χορικά και πάροδο¹⁴. Εντασσόμενο στη γενικότερη αναζήτηση της εποχής, τη σύνδεση με την αρχαία ελληνική κληρονομιά με στόχο τη συγκρότηση μιας νέας πολιτιστικής ταυτότητας για το ελληνικό στοιχείο, το έργο παίχτηκε στη Σμύρνη¹⁵ και σε άλλες πόλεις, στα τέλη της δεκαετίας του 1840, όπως μας πληροφορεί ο ίδιος ο συγγραφέας, ενώ ο ιστορικός Γιάννης Σιδέρης εικάζει ότι παίχτηκε από μαθητές σε σχολείο της Σμύρνης¹⁶, πληροφορίες που μέχρι σήμερα δεν έχει καταστεί δυνατό να τεκμηριωθούν.

Ακολουθεί το 1852 το μονόπρακτο δράμα *Δάμων και Φιντίας* του Ι. Α. Τασταβίνου, καθηγητή της ελληνικής γλώσσας στο Γαλλικό Γυμνάσιο Σμύρνης¹⁷. Το έργο με θέμα το γνωστό παράδειγμα φιλίας, μεταξύ των δύο πυθαγορείων φιλοσόφων, στις Συρακούσες της Σικελίας τον 4ο αι. π.Χ., αποτελεί μίμηση έργου του Arnaud Berquin (1747-1791) και γράφτηκε για να παρασταθεί από μαθητές του Γαλλικού Γυμνασίου Σμύρνης την ημέρα των δημοσίων εξετάσεων, όπως αναφέ-

13. Περισσότερα για τον συγγραφέα και το έργο του βλ. Lugo Mirón, S. (2002), *La función de los héroes homéricos en el teatro griego de la primera mitad del siglo XIX*, Διδακτορική διατριβή στο Universidad de la Laguna, Departamento de Filología Clásica y Árabe, 271-331, διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: exordio.gfb.umich.mx/archivos (πρόσβαση στις 29/12/2012). Ο Αργύριος Καραβάς είχε φοιτήσει στην Ευαγγελική Σχολή (Σολομωνίδης, Χρ. (1961), *Η παιδεία στη Σμύρνη*, Αθήνα: τυπογραφεία Μαυρίδη, 197), στην οποία εργάστηκε αργότερα ως καθηγητής αρχαίων ελληνικών, βλ. Σολομωνίδης, Χρ. (1959), *Η δημοσιογραφία στη Σμύρνη: 1821-1922*, Αθήνα, 138.

14. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, Χ. (2006), Σμυρναϊκή δραματουργία, στο της ίδιας, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, ό.π., 226-229.

15. Ό.π., 229.

16. Σιδέρης, Γ. (1990), *Ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου: 1794-1944*, τόμ. Α' 1794-1908, Αθήνα: Μουσείο και Κέντρο Μελέτης του Ελληνικού Θεάτρου, Καστανιώτης, 207. Ίσως από μαθητές της Ευαγγελικής Σχολής, όπου ο Αργύριος Καραβάς ήταν καθηγητής.

17. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, ό.π., 291.

ρεται στην πρώτη έκδοσή του (Σμύρνη 1852)¹⁸, ενώ ακολούθησε και δεύτερη έκδοσή του το 1853¹⁹. Παίχτηκε επίσης τον Φεβρουάριο του 1864 από μαθητές της ιδιωτικής σχολής των αδελφών Γ. και Π. Γρηγοριάδη²⁰.

Το 1870 εκδίδεται αυτοτελώς *Ο θρίαμβος της φιλομαθείας, ή Οι χωρικοί μαθηταί*²¹ του Γ. Α. Αριστείδου²² (1816-1891), τρίπρακτο δράμα σε πεζό λόγο μετ' ασμάτων, που είχε δημοσιευτεί σε συνέχειες στο σμυρναϊκό περιοδικό *Μέντωρ*²³. Το έργο εκτυλίσσεται στη μεγάλη αίθουσα ελληνικής σχολής. Πρόσωπα οι Φιλόχαρης, Πατρόκλης, Ευθύφρων, Θρασυκλής, Αριστόβουλος, Κλεινίας, Φανίας, Κλεοχάρης, Φιλώτας, Αθηνόδωρος και οι αδελφοί Αδαμίδαι, όλοι μαθητές ενός λαϊκού σχολείου. Ο Φιλόχαρης αναγγέλλει στον φίλο του Πατρόκλη την απόφασή του να διακόψει τις σπουδές του και προσπαθεί να τον πείσει να κάνει το ίδιο και αυτός. Βαθμηδόν στη συζήτηση εμπλέκονται και οι υπόλοιποι μαθητές, οι οποίοι αρνούνται να εγκαταλείψουν το σχολείο και όταν ο Φιλόχαρης αποχωρεί, διερωτώνται πώς θα μπορούσαν να τον βοηθήσουν. Η υπόθεση περιπλέκεται, όταν ο κωμωγητής τους παίρνει θέση, στηλιτεύοντας όσους περιφρονούν τη μόρφωση, εννοώντας τον Φιλόχαρη. Οι μαθητές αποφασίζουν τότε να στήσουν αυτοσχέδιο δικαστήριο, το οποίο αποφασίζει ως ποινή για τον Φιλόχαρη την απομόνωσή του από όλους τους συμμαθητές του, μέχρι αυτός να μετανοήσει. Σύντομα όμως ο Φιλόχαρης, επηρεασμένος από επιάλτες, μετανοεί για την προηγούμενη απόφασή του, ειδικά μετά την ανάγνωση τού εναντίον του νηφίσματος που έχουν τοιχοκολλήσει οι συμμαθητές του. Η μεταστροφή του θα έχει ως αποτέλεσμα όλοι να τον συγχωρήσουν. Μετά από έντονη μεταξύ τους συζήτηση, καταλήγουν να εκφράσουν τον βαθύ σεβασμό τους για τους αρχαίους Έλληνες και να εγκωμιάσουν την αναγκαιότητα της παιδείας και την καλλιέργεια της φιλομάθειας, υποσχόμενοι ότι θα προσπαθούν πάντα για το καλύτερο.

Με έντονη την υπόμνηση της ελληνικής αρχαιότητας, όπως δηλώνουν άλλωστε τα «αρχαϊόθεμα» ονόματα των ηρώων και η ηθικοδιδασκτική κατακλείδα αναγνώρισης της αξίας της αρχαίας ελληνικής παιδείας, ο συγγραφέας συγγράφει το έργο αυτό με στόχο να αναδειξει τις αρετές της φιλομάθειας, αλλά και του δικαίωματος στη μάθηση όλων των νέων, ανεξαρτήτως καταγωγής και οικονομικών δυνατοτήτων. Το έργο, αν και στερείται θεατρικότητας, λόγω των αργών μακροσκελών διαλόγων του, παίχτηκε στο Ελληνικό Λύκειο Σμύρνης στις 25 Ιουνίου 1872²⁴ και στο Σχολείο Αρρένων του Σεβδίκιοι τον Ιούλιο της ίδιας χρονιάς²⁵.

18. Ντελόπουλος, Κ. (1995), *Παιδικά και νεανικά βιβλία του 19ου αιώνα: Σχολιασμένη και εικονογραφημένη βιβλιογραφική καταγραφή*, Αθήνα: ΕΛΙΑ, 191, αρ. 253.

19. Ντελόπουλος, ό.π., 197, αρ. 265.

20. Εφ. *Ευσέβεια* (Σμύρνη), 28 Φεβρ. 1864.

21. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, ό.π., 326.

22. Ο Γ. Αριστείδης (1816-1891), ψευδώνυμο του Γ. Πάππη, (Ντελόπουλος ό.π., 307, αρ. 572), πρέπει να ήταν δάσκαλος. Δεν έχουν βρεθεί άλλες πληροφορίες.

23. *Μέντωρ* (Σμύρνη), έτος Β', αρ. 13, Σεπτ. 1870, 29-37 και αρ. 14, Οκτ. 1870, 49-52. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, ό.π., 292, 326.

24. *Μέντωρ*, έτος Δ', αρ. 35, Ιούλ. 1872, 327-328. Μετά το δράμα παραστάθηκε η μονόπρακτη κωμωδία *Ο απατηθείς απατεών* του Μιλτιάδη Πανά.

25. Εφ. *Σμύρνη*, 18 Ιουλ. 1872.

Στη συγγραφή πρωτότυπης δραματουργίας θα καταθέσει τη συμβολή της και η κύπρια λογία και παιδαγωγός, Σαπφώ Λεοντιάς, διευθύντρια τότε στο Παρθεναγωγείο της Αγίας Φωτεινής στη Σμύρνη, η οποία γράφει τρία θεατρικά έργα για μαθήτριες, τα δύο εκ των οποίων εκδίδει το 1871 με τον γενικό τίτλο *Παραστάσεις δραματικά αρμόδια εις παρθεναγωγεία*, τα οποία παρουσιάζονται αναλυτικότερα στη δεύτερη ενότητα του παρόντος μελετήματος.

Στον τομέα της μετάφρασης έργων της αρχαίας ελληνικής δραματουργίας, θα καταθέσουν τη συμβολή τους τέσσερις εκπαιδευτικοί. Πρώτος, όπως ήδη αναφέρθηκε, ο Κωνσταντίνος Οικονόμος²⁶ ο εξ Οικονόμων που είχε μεταφράσει την προεπαναστατική περίοδο τραγωδίες του Σοφοκλή στα νεοελληνικά. Δεύτερος ο Νικόλαος Κοντόπουλος²⁷, καθηγητής της Ευαγγελικής Σχολής της Σμύρνης, που μεταφράζει έμμετρα τον *Οιδίποδα Τύραννο* του Σοφοκλή και τον εκδίδει στην Αθήνα το 1861²⁸. Ακολουθεί ο διακεκριμένος παιδαγωγός και λόγιος Κωνσταντίνος Ξανθόπουλος²⁹, διευθυντής τότε της Ευαγγελικής Σχολής (1860-1883), ο οποίος παραφράζει έμμετρα τον *Προμηθέα Δεσμώτη* του Αισχύλου. Τη μετάφραση αυτή θα δημοσιεύσει αρχικά σε συνέχειες στο περιοδικό *Όμηρος*³⁰ της Σμύρνης το 1875 και αυτοτελώς θα εκδοθεί με επιπλέον εισαγωγή και σημειώσεις του στην Αθήνα το 1888³¹, ένα χρόνο μετά τον θάνατό του. Ο επίσης καθηγητής της Ευαγγελικής

26. Για τον Κωνσταντίνο Οικονόμο βλ. Σιβίνης, Κ. (1857), *Υπόμνημα αυτοσχέδιον περί του αιδεσιμωτάτου πρεσβυτέρου Οικονόμου Κωνσταντίνου του εξ Οικονόμων*, εν Τεργέστη· Μπαλάνος, Δ.Σ. (1936), *Ανέκδοτοι επιστολαί Κωνσταντίνου Οικονόμου*, Αθήνα· του ίδιου (1948), *Αρχαίον Κωνσταντίνου και Σοφοκλέους Οικονόμου, Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, 23, 405-417· Οικονόμος, Κ. (1989, 2002), *Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων, Αλληλογραφία, 1818-1822*, επιμ. Λάππας, Κ. και Σταμούλη, Ρ., Αθήνα: έκδ. Ακαδημίας Αθηνών, Κέντρο Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, τόμοι 2· *Πρακτικά Συνεδρίου* (1998) «Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων», *Τσαρισσάνη*, 25 Μαΐου 1996, Αθήνα: Κοινότητα Τσαρισσάνης· Ζούριας, Γ. (2007), *Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων: Το φιλόλογικό έργο του*, Αθήνα: Ριζάρειο Ίδρυμα.
27. Ο Νικόλαος Κοντόπουλος υπήρξε καθηγητής της Ευαγγελικής Σχολής της Σμύρνης και εκδότης των σημαντικών περιοδικών *Φιλόκαλος Σμυρναίος* (1858-1860) και *Τέρμης* (1870). Ως δημοσιογράφος συνεργάστηκε επίσης με το περιοδικό *Ανατολική Επιθεώρησης* (1872-1873). Έχει στο ενεργητικό του πρωτότυπα θεατρικά έργα και μεταφράσεις. Είναι ο πρώτος που καταπιάνεται με τη μετάφραση του *Οθέλλου* του Σαίξπηρ, την οποία δημοσιεύει το 1858 στο περιοδικό του *Φιλόκαλος Σμυρναίος* (*Φιλόκαλος Σμυρναίος, έτος Α', αρ. 19, 12 Οκτ. 1858, 253-261, αρ. 20, 26 Οκτ. 1858, 268-272, αρ. 21, 12 Νοεμ. 1858, 284-288, αρ. 23, 12 Δεκ. 1858, 315-322, αρ. 24, 26 Δεκ. 1858, 330-333*). Στο ίδιο φύλο δημοσιεύει επίσης το 1859 τη μονόπρακτη κωμωδία του *Ίχθυ με το καντάρι* (ό.π., έτος Β', τόμ. Β', αρ. 7, Απρ. 1859, 100-103). Στη συνέχεια μεταφράζει έμμετρα τον *Οιδίποδα* του Σοφοκλή που εκδίδει στην Αθήνα το 1861 (βλ. Οικονόμου, Γ. και Αγγελινάρας, Γ. (1979), *Βιβλιογραφία των εμμέτρων νεοελληνικών μεταφράσεων της αρχαίας ελληνικής ποίησης*, Αθήνα, αρ. 217), ενώ το 1870 στο περιοδικό του *Τέρμης* δημοσιεύονται σε συνέχειες ανώνυμα δύο κωμωδίες που είναι πιθανό να πρόκειται για δικά του έργα. Είναι η δίπρακτη *Αι ζωηραί κοκκόνια της Σμύρνης* (*Τέρμης*, 28-2-1870, 4-3-1870, 7-3-1870, 11-3-1870, 14-3-1870, 18-3-1870, 21-3-1870, 28-3-1870) και η μονόπρακτη *Ο καλός γαμβρός* (ό.π., 28-3-1870, 1-4-1870, 4-4-1870, 8-4-1870, 18-4-1870).
28. Οικονόμου και Αγγελινάρας, ό.π., αρ. 217.
29. Βλ. Σαπκίδη Ο., (2002), Ξανθόπουλος Κωνσταντίνος, *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Μ. Ασία*, Διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://www.ehw.gr/l.aspx?id=5598> με πλούσια βιβλιογραφία.
30. Αισχύλος (1875), *Προμηθέας Δεσμώτης*: Παράφρασις έμμετρος υπό Κ. Ξανθοπούλου, *Όμηρος* (Σμύρνη), έτος Γ', τόμ. Γ', αρ. 4, Απρ., 132-140, αρ. 5, Μάιος, 169-176.
31. Εφ. *Αμάλθεια* (Σμύρνη), 13 Φεβρ. 1888. Βλ. επίσης Οικονόμου και Αγγελινάρας, ό.π., 280, αρ. 66.

Σχολής Γεώργιος Σακκάρης³² μεταφράζει και αυτός τον *Προμηθέα Δεσμώτη*, αποσπάσματα του οποίου δημοσιεύει στο περιοδικό *Εραμιστής* της Σμύρνης το 1911³³.

Δεν λείπουν επίσης οι σχετικές δημοσιεύσεις στον περιοδικό τύπο μελετημάτων, αναλύσεων και παρουσιάσεων θεμάτων για το αρχαίο θέατρο από λογίους, οι οποίοι ήταν συγχρόνως και εκπαιδευτικοί. Ενδεικτικά μνημονεύουμε τις δημοσιεύσεις του Κωνσταντίνου Ξανθόπουλου³⁴, του Γεώργιου Σακκάρη³⁵, του Πολύδωρου Παπαχριστοδούλου³⁶ «Περί των πηγών εν τη ιστορία του αρχαίου θεάτρου»³⁷, του Βασιλείου Βασιλειάδη³⁸ «Αριστοφάνης: Η κωμωδία παρ' Ἑλλησι»³⁹, καθώς και την επίσημη ομιλία του Ιωάννη Ολύμπιου, γυμνασιάρχου του Γυμνασίου Κυδωνιών, που εκφώνησε στην εορτή των Τριών Ιεραρχών στις 30 Ιανουαρίου 1912 με θέμα «Η ποίησις του Αισχύλου και η *Ορέστεια*», το κείμενο του οποίου δημοσιεύεται στη συνέχεια στο περιοδικό *Αιολικός Αστήρ*⁴⁰. Το παράδειγμα των καθηγητών μιμούνται και μαθητές όπως ο Αριστοτέλης Λυμπερόπουλος, απόφοιτος της Ευαγγελικής Σχολής, ο οποίος δημοσιεύει σε συνέχειες το φιλολογικό δοκίμιό του «Ανάλυσις του *Φιλοκτήτου* του Σοφοκλέους» στην εφημερίδα *Ιωνία*⁴¹ το 1875.

Όσον αφορά τη δραστηριότητα των ελληνικών εκπαιδευτηρίων της Σμύρνης στη διοργάνωση σχολικών παραστάσεων, και εδώ κυριαρχεί η αναβίωση του αρχαίου δράματος, άμεσα συνδεδεμένη με το μάθημα των αρχαίων ελληνικών στο πρόγραμμα διδασκαλίας των εκεί ελληνικών σχολείων, χωρίς βέβαια να λείπουν και μαθητικές παραστάσεις με διαφορετικό ρεπερτόριο. Έτσι, μαθητές της ανώτατης τάξης της Ευαγγελικής Σχολής παίζουν *Οιδίποδα Τύραννο* σε παράφραση του Νικ.

32. Ο Γεώργιος Σακκάρης, ο οποίος υπήρξε γυμνασιάρχης στις Κυδωνίες, από το 1909, όταν δημιουργήθηκε το εμπορικό τμήμα της Ευαγγελικής Σχολής δίδαξε το μάθημα των εμπορικών, Σολομωνίδης, *Η παιδεία στη Σμύρνη*, ό.π., 115. Επίσης δίδαξε στο ιδιωτικό Λύκειο Γιαννίκη (ό.π., 328, 332) και στο Ομήρειο Παρθεναγωγείο (ό.π., 275).
33. Αισχύλος (1911), *Προμηθέας Δεσμώτης*. Μετάφραση-Επιμέλεια Γ. Σακκάρης, *Εραμιστής* (Σμύρνη), έτος Β', αρ. 6, Ιουν., 329-337.
34. Ξανθόπουλος, Κ. (1875), Ανάλυσις της εννοίας του *Προμηθέως Δεσμώτου* του Αισχύλου, *Όμηρος* (Σμύρνη), έτος Γ', τόμ. Γ', αρ. 7, Ιουλ., 241-252.
35. Σακκάρης, Γ. (1910), Εγκαίνια θεάτρου, *Εραμιστής* (Σμύρνη), έτος Α', αρ. 5, Ιουλ., 241-256 και Αισχύλος (1911), *Προμηθέας Δεσμώτης*. Μετάφραση-Επιμέλεια Γ. Σακκάρη, ό.π.
36. Ο Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου ήταν καθηγητής της Ευαγγελικής Σχολής (βλ. Σολομωνίδης, *Η παιδεία στη Σμύρνη*, ό.π., 180), καθώς και του ιδιωτικού Λυκείου Γιαννίκη (ό.π., 332).
37. Παπαχριστοδούλου, Π. (1911), Περί πηγών εν τη ιστορία του αρχαίου θεάτρου, *Εραμιστής* (Σμύρνη), έτος Β, αρ. 11, Νοέμ., 593-599.
38. Ο Βασιλείος Βασιλειάδης ήταν φιλόλογος και δημοσιογράφος, βλ. Σολομωνίδης, *Η δημοσιογραφία στη Σμύρνη*, ό.π., 332.
39. Βασιλειάδης, Β. (1911), Αριστοφάνης: Η κωμωδία παρ' Ἑλλησι, *Αιολικός Αστήρ* (Κυδωνίες), έτος Α', αρ. 1, 1 Οκτ. 1911, 4-5, αρ. 3, 1 Νοεμ., 35-37 και του ίδιου (1913), Κριτική ανάλυσις των κωμωδιών του Αριστοφάνους: *Ειρήνη*, ό.π. έτος Γ', αρ. 54-55, 15 Δεκ., 91.
40. Ό.π., έτος Α', αρ. 10, 15 Φεβρ. 1912, 145-149, αρ. 11, 1 Μαρτ. 1912, 161-163.
41. Εφ. *Ιωνία* (Σμύρνη), αρ. φ. 119, 23 Ιουλ. 1875, 4, αρ. φ. 120, 26 Ιουλ. 1875, 4, αρ. φ. 121, 30 Ιουλ. 1875, 4, αρ. φ. 122, 2 Αυγ. 1875, 4.

Κοντόπουλου στις 8 Μαρτίου 1870 στο Θέατρο Σμύρνης⁴². Στις 27 Ιουνίου 1882 παίζεται η *Αντιγόνη* από μαθήτριες του Κεντρικού Παρθεναγωγείου Σμύρνης⁴³. Στις 24 Μαρτίου 1894 παίζεται σε παράφραση η *Ιφιγένεια εν Ταύροις* από μαθήτριες του Ελληνικού Παρθεναγωγείου Περαίας στο Κορδελιό⁴⁴, επίσης η *Αντιγόνη* στα Κούλα από μαθήτριες του εκεί ελληνικού σχολείου τον Μάιο του 1896⁴⁵. Το 1898 μαθητές του Γυμνασίου της Ευαγγελικής Σχολής ανεβάζουν τη *Μήδεια* του Ευριπίδη στο πρωτότυπο υπό την καθοδήγηση του καθηγητή τους Αντώνιου Βορέαδη, στην αίθουσα του Συλλόγου «Απόλλων» στις 22 Απριλίου 1898, ενώ το ίδιο βράδυ παίζουν την κωμωδία *Δικηγορικά Γελοία*⁴⁶. Την ίδια χρονιά (5 Ιουνίου 1898) τα «*άρρενα*» και τα «*θήλεα*» του Νηπιαγωγείου του Τσαϊρλή Μπαξέ παίζουν *Ηλέκτρα* του Σοφοκλή⁴⁷. Το 1907 νέοι ερασιτέχνες, μαθητές της Ευαγγελικής Σχολής, παίζουν την *Ιφιγένεια εν Ταύροις* στο θέατρο Σπόρτιγκ, ως ευεργετική για τη σχολή τους παράσταση, που προκάλεσε ευρύτατη συζήτηση μεταξύ των λογίων, εάν το έργο του Ευριπίδη έπρεπε να παιχτεί στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση· διχάζοντας την κοινή γνώμη⁴⁸, ενώ το 1912 μαθητές του Αμερικανικού Κολλεγίου Σμύρνης παίζουν τον *Ιππόλυτο*⁴⁹ και το 1913 απόφοιτοί του, που είχαν σχηματίσει τον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο «Όμηρο» παίζουν την *Εκάβη*⁵⁰.

Όσον αφορά μαθητικές παραστάσεις με διαφορετικό ρεπερτόριο, εκτός αρχαίου θεάτρου, ενδεικτικά μνημονεύεται ότι στην ετήσια γιορτή του Ελληνικού Λυκείου Σμύρνης παίχτηκε το 1871 το δράμα *Καμίλλος ήτοι Η μεγαλονοχία*⁵¹ και η μονόπρακτη κωμωδία *Ο πεινασμένος ποιητής*⁵² και το 1873 *Ο Μεσσίας* του Πανα-

42. Εφ. *Ευσέβεια* (Σμύρνη), 13 Μαρτ. 1870 και περ. *Τέρηις* (Σμύρνη), 7 Μαρτ. 1870. Βλ. επίσης Σολομωνίδης, Χρ. (1954), *Το θέατρο στη Σμύρνη, 1675-1922*, Αθήνα, 83. Στην παράσταση διακρίθηκαν οι μαθητές Δ. Σαμιωτάκης και Μαρίνος Κουτούβαλης, μετέπειτα γιατρός και θεατρικός συγγραφέας, βλ. Σιδέρης, Γ. (1976), *Το αρχαίο θέατρο στη νέα Ελληνική σκηνή: 1817-1972*, τόμ. Α', 1817-1932, Αθήνα: Έκαρος, 62.
43. Εφ. *Νέα Σμύρνη*, 1 Μαΐου 1882 και 25 Ιουν. 1882. Μαζί με την τραγωδία παίχτηκε και το μονόπρακτο κωμειδύλλιο *Les Ricochets, comédie en une acte avec couplets* του Louis-Benoît Picard (1769-1828), 6 π.
44. Εφ. *Νέα Σμύρνη*, αρ. φ. 5003, 30 Μαρτ. 1894.
45. Ο.π., αρ. φ. 5512, 11 Μαΐου 1896. Η είδηση συνοδεύεται από το εξής δεκτικό σχόλιο: «... παρεστάθη η *Αντιγόνη* του Σοφοκλέους εις την γλώσσαν του τόπου διά να καταλαβούν και οι οικογένειαι ότι δεν εκατάλαβε και εκείνος όστις εδίδαξε εις τας μαθητριάς αυτήν την τραγωδίαν», εννοώντας ως γλώσσα του τόπου τη νεοελληνική.
46. Εφ. *Νέα Σμύρνη*, αρ. φ. 5978, 17 Απρ. 1898, 6 π., αρ. φ. 5979, 18 Απρ. 1898, 6 π., αρ. φ. 5982, 24 Απρ. 1898. Στην παράσταση που συμμετείχαν μόνο άρρενες διακρίθηκαν οι μαθητές Ανδρέας Σταματιάδης («Μήδεια») μετέπειτα δημοσιογράφος και θεατρικός συγγραφέας, Δημήτρης Γληνός («Κρέων») μετέπειτα εκπαιδευτικός (1881-1947), Στέλιος Σπεράντσας, μετέπειτα γιατρός και λογοτέχνης και Νίκος Ευσταθίου, βλ. Σολομωνίδης, *Η παιδεία στη Σμύρνη*, 6 π., 159-160.
47. Εφ. *Νέα Σμύρνη*, αρ. φ. 6026, 29 Ιουνίου 1898.
48. Σολομωνίδης, *Το θέατρο στη Σμύρνη: 1657-1922*, 6 π., 161-163.
49. Βιτάλης, Β., Το δεκαπενθήμερον: Η παράστασις του *Ιππολύτου*, *Κόσμος* (Σμύρνη), έτος Α', αρ. 82, 15 Μαΐου 1912, 207.
50. Μαμιόνη, Κ. και Ιστοκπούλου, Λ. (2006), *Σωματειακή οργάνωση του Ελληνισμού στη Μικρά Ασία: 1861-1922*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 94.
51. Πρόκειται μάλλον για ιστορικό δράμα με θέμα το πρόσωπο του ρωμαίου στρατηγού και πολιτικού Fulvius Camillus (446-365 π.Χ.), ο συγγραφέας του οποίου δεν μνημονεύεται.
52. Η εορτή του Ελληνικού Λυκείου, *Μέντωρ* (Σμύρνη), έτος Γ', αρ. 24, Αύγ. 1871.

γιάτη Σούτσου με επανάληψη της ίδιας μονόπρακτης κωμωδίας⁵³. Το 1882, στο ιδιωτικό σχολείο «Ελληνικόν Παρθεναγωγείον Χαρ. Αναστασιάδου»⁵⁴ μαθήτριες παρέστησαν το δράμα *Μαρία Στούαρτ*⁵⁵ στα γαλλικά και μία κωμωδία⁵⁶ στα ελληνικά. Το 1907 μαθητές της Ευαγγελικής Σχολής παίζουν στο θέατρο Σπώρτιγκ τις μονόπρακτες κωμωδίες *Το γαλένιο μάτι* του Δημητρίου Κόκκου και τη *Βεγγέρα* του Ηλία Καπετανάκη⁵⁷, ενώ στις γιορτές του Ελληνογερμανικού Λυκείου Σμύρνης απαγγέλλονται μονόλογοι από θεατρικά έργα⁵⁸. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι οι αναφερόμενες μαθητικές παραστάσεις είναι ενδεικτικές της σχολικής θεατρικής δραστηριότητας, διότι η σχετική έρευνα είναι σε εξέλιξη και δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί.

Οι ερασιτεχνικές αυτές παραστάσεις με μαθητές του ίδιου φύλου χαρακτηρίζονταν από μία ιδιαιτερότητα αποδεκτή από το κοινό που δεν φαίνεται να το ξενίζει το γεγονός ότι οι ανδρικοί ρόλοι στα παρθεναγωγεία ερμηνεύονταν από κοπέλες και οι γυναικείοι ρόλοι στα αρρεναγωγεία από αγόρια. Αντίθετα μάλιστα οι κριτικοί εξέφραζαν στον Τύπο τη συμπάθειά τους και στήριζαν με θετικά σχόλια το εγχείρημα των μαθητών. Οι παραστάσεις αυτές επιτύγχαναν δύο στόχους: να μυήσουν τους μαθητές κατά κύριο λόγο στην αρχαία ελληνική τραγωδία, καθιστώντας τους περήφανους για τους αρχαίους προγόνους τους, αλλά και με τα έσοδα από την πώληση των εισιτηρίων να ενισχύσουν οικονομικά τη λειτουργία των σχολείων⁵⁹.

53. Η εορτή του εν Σμύρνη Ελληνικού Λυκείου, ό.π., έτος Ε', αρ. 46, Ιούνιος 1873, 318, όπου επίσης μνημονεύονται τα ονόματα των μαθητών που έλαβαν μέρος στην παράσταση.
54. Σολομωνίδης, *Η παιδεία στη Σμύρνη*, ό.π., 301.
55. Είναι πιθανόν ότι δεν πρόκειται για το γνωστό έργο του Fr. Schiller, αλλά για έργο γάλλου συγγραφέα, το οποίο είχε γραφτεί ειδικά για μαθήτριες, ενδεχομένως του Laubie, A. (1850), *Marie Stuart à l'école: Drame historique en trois actes* ή του Guyet, J. A. (1851), *Marie Stuart: Drame historique en 3 actes, composé pour les contributions des prix dans les pensionnats de demoiselles* ή του Soullier, M. (1878), *Marie Stuart, reine d'Ecosse et de France: Drame historique en 3 actes pour pensionnats de demoiselles*.
56. Ο Σολομωνίδης (*Η παιδεία στη Σμύρνη*, ό.π., 301) αναφέρει ότι παίχτηκε μία κωμωδία του Παντόπουλου, πληροφορία που ελέγχεται, διότι τα ήδη γνωστά έργα του εμφανίζονται αργότερα (*Η ενάτη της νυκτός* 1885, η διασκευή των *Μυλωνάδων* 1888, η μονόπρακτη κωμωδία *Δεν έσπασες τη γάτα* 1888, το κωμειδύλλιο *Η νύφη της Κούλουρης* 1895).
57. Σολομωνίδης, *Η παιδεία στη Σμύρνη*, ό.π., 160.
58. Βλ. *Επετηρίς του Ελληνογερμανικού Λυκείου Σμύρνης, έτος Β'*, 1907-1908, 172, ό.π., *έτος Δ'*, 1909-1910, 10, ό.π., *έτος Ε'*, 1910-1911, 10-12.
59. Στον ισολογισμό του 1844 σημειώνεται ότι η Ευαγγελική Σχολή είχε για πρώτη φορά έσοδα από θεατρικές παραστάσεις, 932 γρόσια, ενώ στον ισολογισμό της τριετίας 1866-1869 αντίστοιχα έσοδα 7.709 γρόσια, Σολομωνίδης, *Η παιδεία στη Σμύρνη*, ό.π., 159. Στους πόρους του Κεντρικού Παρθεναγωγείου Σμύρνης συμπεριλαμβάνονται επίσης εισπράξεις από ευεργετικές θεατρικές παραστάσεις (βλ. Σολομωνίδης, ό.π., 248), όπως μνημονεύει άλλωστε και η διευθύντριά του Ουρανία Δούκα στον απολογισμό της στις 22 Μαΐου 1919, βλ. Κολιοπούλου-Γρίβα, Κ. (1974), *Ουρανία Δούκα*, Αθήνα: Ένωσις Συμριναίων, 29. Σχετικά με το θέμα της οικονομικής ενίσχυσης των σχολείων με τις εισπράξεις των θεατρικών παραστάσεων βλ. επίσης Σολδάτος, Χρ. (1989), *Η εκπαιδευτική και πνευματική κίνηση του Ελληνισμού της Μ. Ασίας: 1800-1922*, τόμ. Β': Η οργάνωση και η λειτουργία των σχολείων, Αθήνα: Γρηγόρης, 107, 148-149, και Αντωνίου, Δ. (2008), *Η εκπαίδευση στη Δυτική Μικρά Ασία*, ό.π., τόμ. Α', 14, τόμ. Β', 434, 437, 438.

Επανερχόμενοι στο συγγραφικό έργο της Σαπφούς Λεοντιάδος⁶⁰, εστιάζουμε το μελετητικό ενδιαφέρον μας στη συμβολή της στο θέατρο στην ελληνική εκπαίδευση της Σμύρνης ως παιδαγωγού και δραματουργού. Ως διευθύντρια του Παρθεναγωγείου της Αγίας Φωτεινής και έχοντας αντίληψη της ευεργετικής επιρροής του θεάτρου στη μορφωτική και ψυχική καλλιέργεια των ελληνοπαίδων, η Λεοντιάς συγγράφει τρία θεατρικά έργα με στόχο να εφαρμόσει την ευρωπαϊκή συνήθεια του «πανηγυρίζειν» στο τέλος της εξεταστικής περιόδου με παράσταση ενός θεατρικού έργου, τονίζοντας την αξία της πρωτότυπης θεατρικής δραματουργίας για παιδιά αλλά και την αντίθεσή της στην παρουσίαση ξένων θεατρικών έργων σε σχολικές παραστάσεις⁶¹. Ας σημειωθεί ότι πριν καταπιστευτεί με τη συγγραφή σχετικών έργων, είχε παραφράσει στη νεοελληνική τους *Πέρσες* του Αισχύλου και είχε μεταγλωττίσει σε ομοιοκατάληκτους στίχους την *Εσθήρ* του Racine⁶², μεταφράσεις που δεν έχουν εντοπιστεί.

Πρώτο δημοσιεύεται το μονόπρακτο έργο της με τίτλο *Συνέδριον των τεσσάρων ηπειρών Ασίας, Ευρώπης, Αφρικής και Αμερικής μετά της μικράς Ελλάδος*⁶³, αποτελούμενο από δύο σκηνές. Αντικείμενο του έργου είναι η αναζήτηση της ευδαιμονίας του ανθρώπου. Για τον λόγο αυτό η μητέρα Γη συγκαλεί συνέδριο στο οποίο προσκαλεί τις κόρες της Ασία, Ευρώπη, Αφρική και Αμερική προκειμένου να συζητήσουν τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορεί ο άνθρωπος να είναι ευδαίμων ή όχι. Κάθε ήπειρος λαμβάνει τον λόγο χωριστά και εκθέτει τις απόψεις της για το θέμα, υποστηρίζοντάς τις με θέρημη σε σύγκριση πάντα με τις απόψεις που εκφράζουν οι υπόλοιπες. Η Ασία φρονεί «ότι ο άνθρωπος θα είναι πάντοτε ευδαίμων, όταν ζη διά παντός εν ανέσει και ηδυπαθεία»⁶⁴, θέση με την οποία συμφωνεί και η Αφρική⁶⁵. Η Ευρώπη πιστεύει ότι ο άνθρωπος «πρέπει να ζητή καθ' όλους τους τρόπους το συμφέρον του, και προς επίτευξιν τούτου να εξασκή όλας τας διανοητικές και σωματικές του δυνάμεις»⁶⁶, ενώ η Αμερική «γνωμοδοτεί ότι ο άνθρωπος όταν εξασκεί ελευθέρως τας σωματικές και τας πνευματικές του δυνάμεις υπό το κράτος και την διεύθυνσιν βουλήσεως πεφωτισμένης υπό της αληθούς παιδείας κατηρητισμέ-

60. Περισσότερα για τη ζωή και το έργο της βλ. Τζούφλας, Η. (1994), Σαπφώ Λεοντιάς: Η μεγάλη Κυπρία παιδαγωγός και λογία του περασμένου αιώνα, *Επιστημονική Επετηρίς της Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών*, 2, 243-274.

61. Λαδογιάννη, Γ. (1998), *Το παιδικό θέατρο στην Ελλάδα: Ιστορία και κείμενα*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 68. Βλ. επίσης Γαλάξης, Α. (2012), *Ποιητική και ιδεολογία στο κυπριακό θέατρο: 1869-1925*, Λευκωσία: Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, 231.

62. «Λεοντιάς Σαπφώ» (1867), *Εθνικόν Ημερολόγιον του έτους 1867*, εκδοθέν υπό Μαρίνου Π. Βρετού. Εν Παρισίσις, εν Αθήναις, 381· Δεβιάζης, Σπ. (1912), Σαπφώ Λεοντιάς, *Ελληνική Επιθεώρησις, έτος Ε΄*, αρ. 56, Ιούνιος, 199, δημοσίευμα στο πλαίσιο του αφιερώματος «Διαπρεπείς Ελληνίδες κατά τον ΙΘ΄ αιώνα». Βλ. επίσης Ταρσούλη, Α. (1951), *Ελληνίδες ποιήτριες 1857-1940*, Αθήνα, 21 και Ζιτσαία Χρ. (1972), *Κύπριες λογοτέχνιδες: Μελέτη*, Θεσσαλονίκη, 26.

63. Λεοντιάς, Σ. (1871), *Παραστάσεις δραματικά αρμόδια εις παρθεναγωγεία*, Εν Σμύρνη: εκ του τυπογραφείου της Αμαλθείας, 1-26.

64. Ο.π., 8.

65. Ο.π., 16.

66. Ο.π., 13.

νης υπό της αγιωτάτης διδαχής του αμωμήτου Ιησού, είναι ευδαιμων»⁶⁷. Τέλος, η μικρή Ελλάδα λαμβάνοντας τον λόγο στη δεύτερη σκηνή, συνοψίζει ότι «η ευδαιμονία του ανθρώπου συνίσταται εις την γνώσιν εαυτού και του αληθινού θεού διά της αληθούς φιλοσοφίας και του χριστιανισμού»⁶⁸, θέση που ικανοποιεί πλήρως τη Γη, η οποία για τον λόγο αυτό της απονέμει το βραβείο, με τη σύμφωνη γνώμη και των άλλων ηπειρών. Το έργο τελειώνει με τη Γη να καλεί τη γραμματέα να απαγγείλει ποίημα με θέμα τη γέννηση του Ομήρου προς τιμή της Σμύρνης⁶⁹.

Κείμενο αλληγορικό, γραμμένο σε μορφή που προσομοιάζει περισσότερο σε φιλοσοφικό, θρησκευτικό και πολιτικό δοκίμιο παρά σε θεατρικό έργο, το έργο που βρίθεται γεωγραφικών, κοινωνικών και φιλοσοφικών γνώσεων για προφανείς εκπαιδευτικούς σκοπούς, είναι φυσικό να υστερεί σε θεατρικότητα. Με περιορισμένη διαλογικότητα, τα πρόσωπα εκφωνούν εκτενέστατους μονολόγους, στατικά, χωρίς ίχνος κίνησης ή ύπαρξης οποιασδήποτε πλοκής⁷⁰. Το έργο παίχτηκε με επιτυχία τον Ιούνιο του 1870 από μαθήτριες του Παρθεναγωγείου της Αγίας Φωτεινής στη Σμύρνη⁷¹.

Στο δεύτερο έργο της, εκτενέστερο του προηγούμενου, με τίτλο *Συνδιάλεξις του χορού των Μουσών επί του Ελικώνος*⁷², και αυτό μονόπρακτο, η Λεοντιάς μας μεταφέρει στην αρχαιότητα στο όρος Ελικώνα, όπου οι οκτώ μούσες –η Ερατώ απουσιάζει σε περιοδεία με τον Απόλλωνα⁷³– συζητούν, με τη συμμετοχή και της θεάς Αθηνάς, για το ποια τέχνη καθιστά τον άνθρωπο εντελώς σοφό. Κάθε μία μούσα αναφέρεται στην τέχνη που εκπροσωπεί και στη συμβολή της στην ανθρωπινή σοφία. Η θεά Αθηνά θα καταλήξει στο συμπέρασμα ότι όλες οι τέχνες ωφελούν και παιδεύουν τον άνθρωπο, αλλά η «εντελής σοφία» είναι απόρροια του αμαλγάματος επιστήμης και αρετής, δηλαδή λογικής και χριστιανικού πνεύματος. Οι μούσες την επιδοκιμάζουν, η Κλειώ ως πρόεδρος κηρύσσει τη λήξη της συνεδρίασης και καλεί την Πολύμνια να ψάλλει προς τιμή της Αθηνάς έναν ύμνο ηθικού κάλλους για το πρόσωπο της ελληνίδας χριστιανής⁷⁴. Το έργο, που θυμίζει ποιμενικό δράμα με έντονο στοιχείο την ελληνοπρέπεια (σύνδεση της αρχαιότητας με τον χριστιανισμό), παίχτηκε δύο φορές από μαθήτριες του Παρθεναγωγείου της Αγίας Φωτεινής, στις 27 Ιουνίου του 1871 και τον Ιούνιο του 1874 και επαινήθηκε από τον Τύπο⁷⁵. Τα δύο αυτά έργα που εκδόθηκαν από κοινού στη Σμύρνη το 1871 με τον γενικό

67. Ό.π., 20.

68. Ό.π., 26.

69. Ό.π., 26-29.

70. Για μία πρώτη παρουσίαση του έργου βλ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, ό.π., 292-293. Για μία πρόσφατη ανάλυση με εύστοχες παρατηρήσεις βλ. Γαλάζης, *Ποιητική και ιδεολογία*, ό.π., 120-121, 222, 289, 432.

71. Λεοντιάς, *Παραστάσεις δραματικάί*, ό.π.

72. Ό.π., 57.

73. Ό.π., 53.

74. Ό.π., 52-57.

75. Για μία πρώτη παρουσίαση του έργου βλ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, ό.π., 293-294. Για εκτενέστερη ανάλυση με εύστοχες παρατηρήσεις βλ. Γαλάζης, *Ποιητική και ιδεολογία*, ό.π., 121-122, 222, 289, 386-387, 427, 449.

τίτλο *Παραστάσεις δραματικά αρμόδιαι εις παρθεναγωγεία*, όπως ήδη αναφέρθηκε, ουσιαστικά αποτελούν συρραφή εκτενών μονολόγων με έντονο το στοιχείο του διδασκισμού. Σε γλώσσα αρχαιοπρεπή καθαρεύουσα⁷⁶, τα κείμενα αυτά μπορούν σήμερα να αξιολογηθούν κυρίως για τη στόχευσή τους, τη διαπαιδαγώγηση των μαθητριών του Παρθεναγωγείου, αλλά και ως πηγή άντλησης πληροφοριών για το περιεχόμενο της παρεχόμενης τότε εκπαίδευσης, αλλά και της παιδείας της ίδιας της Λεοντιάδος.

Τρίτο έργο της είναι *Η πατρίς δυσφορούσα* με πρόσωπα την Πατρίδα και τις κόρες της Σμύρνη, Αρετή, Παιδεία, Επιστήμη, Τέχνη, Βιομηχανία, Ευτυχία και Ελληνοφροσύνη. Η Πατρίδα, βρίσκεται σε απόγνωση και απελπισία, γιατί τα παιδιά της, στρεφόμενα «*προς τα θυνεία και ξένα*», την έχουν εγκαταλείψει. Περίλυπη της συμπαρίσταται η μικρή της κόρη Σμύρνη. Η εμφάνιση μιας από τις κόρες της, της Αρετής, που της θυμίζει ότι υπήρχαν και δυσκολότερες εποχές στο παρελθόν, την παρηγορεί πρόσκαιρα, προσδοκώντας ότι θα έρθουν στο μέλλον καλύτερες μέρες. Εκείνη (η Πατρίς) ελπίζει «*η θεόδοτος του Ιησού θρησκεία*» και η κόρη της Αρετή να φωτίσουν τον νου και την καρδιά των άλλων παιδιών της και ζητά από τη Σμύρνη να καλέσει τα «*επισημότερα των τέκνων*» της, να παρουσιαστούν μπροστά της: η Παιδεία, η Επιστήμη, η Τέχνη, η Βιομηχανία, η Ευτυχία και η Ελληνοφροσύνη. Κάθε κόρη περιγράφει τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει στην εκτέλεση των καθηκόντων της προς την πατρίδα και η μητέρα τους τις νουθετεί να επανέλθουν στον δρόμο της αλήθειας και της αρετής, χωρίς να παρασύρονται από την «*Καλλωπιστικήν και τον Συρμόν*» οι οποίες ως βδέλες απομυζούν την κοινωνία⁷⁷.

Πρόκειται για έργο αλληγορικό με πολλούς συμβολισμούς και κατάθεση θέσεων και απόψεων για θέματα που απασχολούσαν την τότε ελληνική κοινωνία, με έντονη τη διδακτική στόχευση. Αν και δεν εκδόθηκε, η υπόθεσή του μας είναι γνωστή από αναλυτική παρουσίασή του στον σμυρναϊκό Τύπο⁷⁸. Παίχτηκε στις 6 Ιουλίου 1872 στο Παρθεναγωγείο της Αγίας Φωτεινής στη Σμύρνη⁷⁹.

Πέρα από τη δραματουργική συγγραφή, η Σαπφώ Λεοντιάς σε εκτενές δοκίμιό της με τίτλο «*Η εκ του θεάτρου ωφέλεια*» που δημοσίευσε σε τρεις συνέχειες στην εφημερίδα *Αμάλθεια*⁸⁰ της Σμύρνης το 1870, αναλύει σε βάθος τα θετικά αποτελέσματα του θεάτρου, εξετάζοντάς τα από τρεις απόψεις, την ηθική, την κοινωνική και τη φιλολογική και διατυπώνει την προσωπική της πεποίθηση για τις ευεργετικές επιδράσεις του εις «*τα κοράσια και τας νεάνιδας*». Με εκτενές συγγρα-

76. Γνωστή για την προσήλωσή της στην αρχαιοπρεπή καθαρεύουσα την οποία χρησιμοποίησε σε όλα τα κείμενά της, εκπαιδευτικά και λογοτεχνικά, η Λεοντιάς ήρθε σε αντιπαράθεση με τον Ιω. Σκυλίτση για την αρνητική κριτική που άσκησε με άρθρο του στην *Αμάλθεια* για τη διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας στα παρθεναγωγεία, βλ. Αργυρόπουλος, Μ. (1944), *Χρονικά της Ανατολής: Σμύρνη: Σκιαγραφία*, Αθήνα, 102-103.

77. Για μία πρώτη παρουσίαση του έργου βλ. Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Το θέατρο στην καθ' ημάς Ανατολή*, ό.π., 294-295.

78. Εφ. *Πρόδος* (Σμύρνη), 8 Ιουλ. 1872, 2, 11 Ιουλ. 1872, 1 και 13 Ιουλ. 1872, 1-2.

79. Ο.π., 8 Ιουλ. 1872, 2.

80. Εφ. *Αμάλθεια* (Σμύρνη), 10 Ιαν. 1870, 17 Ιαν. 1870 και 31 Ιαν. 1870.

φικό έργο⁸¹, η Λεοντιάς ως παιδαγωγός, θεωρώντας καθήκον της ως «αγωνιζομένης εν τω σταδίω της δημοσίου κορασιακής εκπαιδύσεως» να εξηγήσει δημοσίως «*ωπό ποίαν άποψιν το θέατρον δύναται να ωφελήσει την κοινωνίαν και πού έγκειται η ωφέλεια αύτη και πώς πρέπει να ζητήται αύτη*». Για τον «πεπαιδευμένον και μεμorfωμένον άνθρωπον της κοινωνίας», το θέατρο προσφέρει αναψυχή και διάχυση του πνεύματος, ενώ για τον άμοιρο «*διανοητικής παιδύσεως και ηθικής μορφώσεως*», το θέατρο αποτελεί «*το καταλληλότατον σχολείον φωτισμού και ηθικοποιήσεως αυτού*», διότι

«*διδάσκειται εν αυτώ εμμελώς και ευτερπώς, παιδαγωγείται ψυχαγωγούμενος, ηθοποιείται ανεπαισθήτως, διότι βλέπει ενόπιών του την εαυτού φύσιν την ανθρωπίνην να ευδαιμονεί και να δοξάζεται ένεκα των ευγενών και εναρέτων αισθημάτων και φρονημάτων της, υποπίπτει δε εις πάθη και δεινά επονείδιστα και χλευάζεται και κακοδαιμονεί, όταν κυλινδείται εις τον βόρβορον των αμαρτιών και των κακιών*»⁸².

Από τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο (1914) και μετά αρχίζει η αντίστροφη πορεία για την ελληνική εκπαίδευση στη Μικρά Ασία. Η λειτουργία των σχολείων γίνεται προβληματική, τα ελληνικά σχολεία κλείνουν το ένα μετά το άλλο, πολλοί φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι διαλύονται και δάσκαλοι διώκονται. Στη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας η Ύπατη Αρμοστεία με συντονισμένες ενέργειές της θα επιχειρήσει να ανατρέψει την κατάσταση, πρόσκαιρα όμως.

Το κλίμα αυτό θα έχει επιπτώσεις και στη θεατρική δραστηριότητα των σχολείων. Η σχετική παλαιότερη και νεότερη έρευνα έχει αποφέρει πενιχρούς μόνο καρπούς, γεγονός που αποδεικνύει ότι η χειμαζόμενη ελληνική εκπαίδευση στα χρόνια πριν τη Μικρασιατική καταστροφή περιόρισε αισθητά τη θεατρική της δραστηριότητα. Λιγοστές είναι οι σχετικές πληροφορίες.

Στις 30 Ιουνίου του 1919 στη γιορτή για την απονομή των ενδεικτικών στην Αστική Σχολή Τυάνων απαγγέλλονται διάλογοι, μονόλογοι και πατριωτικά τραγούδια⁸³. Το 1920 σε σχολική γιορτή στο Κορδελιό προς τιμή του κοινοτικού ευεργέτη Θωμά Αντωνιάδη παίζονται μεταξύ άλλων το τετράπρακτο πατριωτικό δράμα *Μάρτυρες και εκδικηται*⁸⁴ του Ηλία Τζανετή και η μονόπρακτη κωμωδία *Το αγρο-κήπιον*⁸⁵. Την ίδια χρονιά σε άλλη σχολική γιορτή στο Νυμφαίο παίζεται η *Λύρα του γερο-Νικόλα* του Δημητρίου Κόκκου, επιτυχημένη παράσταση την οποία παρακολούθησαν ο συνταγματάρχης Δ. Πετροπουλάκης και πολλοί άνωτατοι αξιωματικοί⁸⁶, ενώ στη Σμύρνη

81. Κιτρομηλίδης, Π. (2002), *Κυπριακή λογοισόνη 1571-1878: Προσωπογραφική θεώρηση*, Λευκωσία: Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου, 185-186. Βλ. επίσης Ριζάκη, Ει. (2007), *Οι γράφοις Ελληνίδες: Σημειώσεις για τη γυναικεία λογοισόνη του 19ου αιώνα*, Αθήνα: Κατάρτι, 262-264.

82. Εφ. *Αμάθεια*, 10 Ιαν. 1870. Το εκτενές αυτό δοκίμιο της Λεοντιάδος θα τύχει περαιτέρω παρουσίαισης και ανάλυσης από τη γράφουσα σε άλλο μελέτημά της, διότι στην παρούσα φάση δεν το επιτρέπει ο περιορισμός της έκτασης της εισήγησης.

83. Σολδάτος (1989), *Η εκπαιδευτική και πνευματική κίνηση*, ό.π., τόμ. Β΄, 58.

84. Εκδόθηκε σε δεύτερη έκδοση στο Springfield της Μασσαχουσέτης το 1928.

85. Λουκιανός, Από το Κορδελιό, εφ. *Κόσμος* (Σμύρνη), αρ. φ. 613, 23 Μαρτ. / 6 Απρ. 1920, 2.

86. «Εις το εσωτερικόν: Σχολική εορτή», ό.π., αρ. φ. 602, 12/25 Απρ. 1920, 1.

ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος «Όμηρος», των αποφοίτων του Αμερικανικού Κολλεγίου Σμύρνης παίζει την *Ιφιγένεια εν Ταύροις*⁸⁷. Το 1921 μαθητές της Μικτής Σχολής Κιρκαγάτς παίζουν τη *Λύρα του γερο-Νικόλα*, παράσταση που διοργάνωσε ο Αναμορφωτικός Σύνδεσμος Δεσποινίδων Κιρκαγατσίου⁸⁸. Την ίδια χρονιά μαθητές και μαθήτριες δίνουν επίσης παράσταση τον Μάρτιο στο Ευθυβούλειο Αρρεναγωγείο Κορδελιού⁸⁹, ενώ τον Νοέμβριο, η Ιωνική Σχολή διοργανώνει σχολική γιορτή όπου μεταξύ άλλων παρουσιάζεται μία παιδική οπερέτα που καταχειροκροτήθηκε⁹⁰. Τα Χριστούγεννα του 1921 μαθήτριες του Λυκείου εμφανίζονται να συμμετέχουν σε ερασιτεχνική παράσταση που διοργανώνεται στο Θέατρο Σμύρνης για ενίσχυση των σχολών του Λαϊκού Κέντρου Σμύρνης, με πλούσιο καλλιτεχνικό πρόγραμμα, όπου μεταξύ άλλων παίζονται το μονόπρακτο του Edmond Rostand *Δύο "πιερρότοι"*⁹¹, σκηνή από το μελόδραμα *Το καμπαρέ των απόχηδων* και η κωμωδία του Eugène Labiche *Ο πεθερός του πεθερού μου*⁹².

Τέλος, τον Φεβρουάριο του 1922 πραγματοποιείται στην Κοινοτική Σχολή του προαστίου Καραντίνας, με πρωτοβουλία του εφοροεπόπου της Κοινότητας Λάμπρου Δ. Ζαχαριάδη και του διευθυντή της Σχολής Όθωνα Παπαδόπουλου σχολική παράσταση προς όφελος της Σχολής⁹³, η οποία από τις μέχρι σήμερα έρευνες φαίνεται ότι είναι η μόνη σχολική παράσταση που εντοπίζεται στη Σμύρνη και στις πέριξ περιοχές το 1922.

Κλείνοντας, εκτός από τις σχολικές παραστάσεις θα πρέπει να επισημάνουμε ότι αρκετοί σύλλογοι, ιδίως φιλεκπαιδευτικοί, συνέχισαν, ακόμη και υπό αντίξοες συνθήκες, να διοργανώνουν παραστάσεις με σκοπό τη συγκέντρωση χρημάτων για τη συντήρηση των σχολείων και την αρωγή δασκάλων και μαθητών, όπως ο Αναμορφωτικός Σύνδεσμος Δεσποινίδων Κιρκαγατσίου⁹⁴ (1921) και ο Όμιλος Ερασιτεχνών Καλλιθέας⁹⁵ (1921).

87. Περ. *Νέα Ζωή* (Σμύρνη), περίοδος Δ', τόμ. 19, αρ. 54, 24 Μαΐου 1920, 303.

88. Αντωνίου, *Η εκπαίδευση στη Δυτική Μικρά Ασία*, ό.π., τόμ. Β', 437.

89. Η παράσταση που δόθηκε μπροστά σε πυκνό και εκλεκτό ακροατήριο περιλάμβανε πατριωτικά τραγούδια, εθνικούς χορούς, παρουσίαση σχολικού μονόπρακτου δράματος και κωμωδίας οι τίτλοι των οποίων δεν μνημονεύονται («Σχολική Εορτή», εφ. *Κόσμος*, αρ. φ. 964, 28 Μαρτ./11 Απρ. 1921, 2).

90. «Σχολική Εορτή», ό.π., αρ. φ. 1100, 25 Νοεμ./6 Δεκ. 1921, 2 και ό.π., αρ. φ. 1102, 28 Νοεμ./10 Δεκ. 1921, 2.

91. Το έργο *Les deux pierrots ou le souper blanc: lever de rideau en vers* (Paris 1911) παίχτηκε για πρώτη φορά στην Comedie Francaise στις 21 Μαΐου 1894.

92. «Μεγάλη εορτή», ό.π., αρ. φ. 1129, 25 Δεκ. 1921/7 Ιαν. 1922. Ας σημειωθεί ότι δεν έχει βρεθεί έργο του Labiche με τέτοιο τίτλο. Το πιθανότερο είναι να έχει γίνει παραλλαγή του πρωτότυπου τίτλου.

93. «Σχολική παράσταση», εφ. *Κόσμος*, αρ. φ. 1159, 12/23 Φεβρ. 1922, 5.

94. Ο Σύνδεσμος αυτός έπαιξε το 1921 τη *Σκλάβο του Σπυρ*. Περεσιάδη και τη μονόπρακτη κωμωδία *Παρομμία τωσαράκοντα* του Σύλβιου, Αντωνίου, ό.π., 438.

95. Ο Όμιλος Ερασιτεχνών Καλλιθέας έδωσε παράσταση με το έργο *Δύο λοχία* του D' Aubigny στην αίθουσα του Κεντρικού Παρθενναγωγείου υπέρ των σχολών των πολιούχων Σμύρνης αγίων Βουκόλου και Πολυκάρπου (εφ. *Κόσμος*, αρ. φ. 885, 4/17 Φεβρ. 1921, 1 και ό.π., αρ. φ. 886, 5/18 Φεβρ. 1921, 2). Σχετικά με τις μαθητικές παραστάσεις της περιόδου 1920-1922 βλ. επίσης Κυρόγλου, Η. (2012), *Το θέατρο στη Σμύρνη 1920-1922*, διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία, ΕΚΠΑ, Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, 80, 125-126.